

ВІЗІЯ МІСТА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УДК 821.161.2 – 2.09 Жадан

І. Є. Бойцун, М. Мухаметзянова

МІСЬКІ АКВАРЕЛІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Епатажність, провокативність, непередбачуваність, деструктивність – ключові характеристики доробку харківського письменника Сергія Жадана. Ставлення до його доробку неоднозначне: від цілковитого несприйняття до захоплення здатністю відтворювати реалії нашої непростой доби. Слід зауважити, що критики й літературознавці не обминають увагою жодної книги автора. Своєрідність творчої манери Сергія Жадана стала об'єктом дослідження І. Бондаря-Терещенка, Б. Пастуха, О. Коваленко, О. Резніченко тощо. Науковці акцентували увагу на внутрішньому наповненні творів митця, своєрідності версифікації, багатоаспектності проблематики. Безумовно, творчість Сергія Жадана позначена постмодерними тенденціями, проте належить звернути увагу на умови формування й розвитку його світогляду, приналежність до покоління “дев'яностиків”. Найбільш точну характеристику творчості письменника крізь призму постколоніальних теорій подав у монографії “Остмодерн: геопоетика, психологія, влада” сучасний науковець І. Бондар-Терещенко. Розглядаючи ранню поезію Сергія Жадана, дослідник відзначає на закономірності формування літературного дискурсу 90-х років ХХ століття: “авторська позиція С. Жадана, що включає в себе усі три компоненти постмодерної дискусії, акцентована ефектом вищезгаданої абсорбції ідейно-духовної (літературної, жанрової) складової у просторі соціокультурного контексту” [1, с. 35]. Львівський літературознавець Богдан Пастух зауважив, що: “Творчість Сергія Жадана своїми формами протесту проти диктату централізованої вертикалі збігається з культурою бітників” [2]. Дослідники, апелюючи до локального простору, у якому перебуває письменник, образно позначили його як “харківського Рембо”. Водночас Сергій Жадан називає себе “останнім українським ліриком”. Багатовекторність творчості митця зумовлює літературознавчий дискурс. Метою нашої наукової розвідки є розглянути поетичний доробок Сергія Жадана в урбаністичному аспекті, зокрема специфіці змалювання ним міського простору в жанрі акварелі.

І. Бондар-Терещенко, розглядаючи доробок дев'яностиків, зокрема й Сергія Жадана, як літературу естетизму, звертає увагу на відсутність традиційної маркованості Слобожанської столиці. Харків, передусім, представлений як трамвайне місто, а не місто, позначене відомими іменами: М. Куліша, Леся Курбаса, М. Хвильового тощо [1, с. 111].

Літературознавець О. Резніченко встановлює, що в Жадана “місто – відначальний стимул агресії і руйнації, зради і прокльону” [3, с. 58]. Натомість О. Коваленко говорить про амбівалентність образу міста в поезії митця, але важливою складовою образу Харкова є його життєвість, наповненість енергією: “Незважаючи на невтішний для шукачів етики й естетики стан справ, місто живе, воно перебуває в русі й таким чином стверджується його буття” [4, с. 92]. Жанр акварелі розвивається в літературі імпресіонізму, зокрема у прозі Михайла Коцюбинського. Акварель передбачає своєрідну техніку виконання, що художньому твору надає несподіваного ефекту: “Основна особливість – прозорість – дає можливість враховувати просвітлюваність паперу, досягати особливої легкості. Акварельність літературного твору не тільки у барвистості зображення, не лише в малярському способі бачення пейзажу та людей (силуетно барвистими плямами), а й у самій ідеї картинності, у способі композиції, розрахованій на цілісне сприймання людини і тла, пейзажу, настроєвої атмосфери” [5, с. 199].

Саме такий картинний принцип візуалізації міського простору ми бачимо в акварелі Сергія Жадана “Я пам’ятаю голоси”:

Я пам’ятаю голоси,
Станційне плетиво предметів,
І сутінки, які росли
Поміж пекарень і буфетів.
І сонце соком із цитрин
Розмащувалось по одежі,
Випалюючись, як бензин,
Ховалось за вокзальні вежі.
Й відчувши цей прогірклий смак,
Нічні коханки і мисливці
Ділили цукор і табак,
Немов вори на пересилці.
І підшивав старий торчок
З шинелі зрізані нашивки,
І теплі хмари вздовж річок
Пливли на кримські перешийки [6, с. 35].

Пам’ять ліричного героя, ніби з марева туману, вириває спогади. Перед нами поступово вимальовується картина надвечір’я на привокзальній площі: у сутінках починається життя, приховане від людського ока. Розмитість зображення досягається через використання живописних образів на художньо-словесному рівні. Асоціативність плетива предметів, сутінок, теплих хмар із невиразністю спогадів, віддаленістю в часі досягається багатоаспектністю кольорів. “Поняття про колір є багатоаспектним, оскільки воно містить у собі весь комплекс накопиченої мовною спільнотою суттєвої інформації про використання кольору з метою пізнання життєвого простору, а також про використання кольору як комунікативно значущого засобу” [7, с. 92].

В акварелі переважає сірий колір, проте несподіваного ефекту в загальній картині надають малюнку затонований жовтий (“сонце соком із цитрин”) і чорний (“бензин”). Сонце несе в собі не лише життєдайну силу, а й наділене здатністю спалювати, нищити, тому й постають в авторських візіях “нічні коханки і мисливці”, “старий торчок” після сонячного спалаху з прогірклим присмаком. Як зазначає літературознавець М. Фока, “одним із найпоширеніших засобів сугестії живописних образів на художньо-словесному рівні є номінація кольору, що автоматично офарбовує візію, яка постає в уяві читача” [8, с. 2]. Синтетичний характер акварелі досягається поєднанням різних чуттєвих образів: зорових, смакових, дотикових, що сприяє чіткішій візуалізації образів твору.

Аномальна літня спека останніх років замальовується в іншому творі Сергія Жадана лише кількома штрихами. Серед словесних образів переважають ті, що номінують пекло: спека-сонце-розпечені-монети-нагрівалися. У порівнянні з попередньою поезією зникає елегантна настроєність малюнку. Марєво сутінок змінюється картиною апокаліпсису, де переважають жовтогарячі кольори, лише зрідка розбавлені білим – “бинти” – символом чистоти й страждання:

Вже кілька днів стояла спека,
І сонце ховалося між тополями.
В будинку напроти була аптека,
Де вони купували бинти і знеболювальне.
Лежали розпечені квартали,
Ніби розсипані монети.
В помешканні, яке вони винаймали,
Вночі нагрівалися усі предмети [6, с. 38].

Біблійні мотиви Божої кари за людські гріхи у вірші є реакцією поета на реалії нашого часу, оскільки “кожний образ природи, кожний її елемент – від монументального краєвиду до найменшої рослини як деталі – у ході акту творення підлягає процесу трансформації через розум і почуття митця, пропуску через його естетичні критерії та духовні переживання” [9, с. 5].

Настроєвість поетичних акварелей Сергія Жадана є різноманітною. Якщо у вірші “Я пам’ятаю голоси” невиразність малюнка зумовлена віддаленістю зображуваного в часі, то в іншому творі митця “Фабрики в дощі, ніби в жалобі” передає настрій ліричної героїні:

Фабрики в дощі, ніби в жалобі.
Дощ над мостами летить, минаючи.
Сама потім вирішиш – зізнатись у хворобі,
чи хай собі живуть, нічого не знаючи.
Сама потім повернешся, якщо захочеш,
Якщо забудеш про заборони.
Сидиш і спомини перекочуєш, як перекочують порожні вагони.
І кожна розмокла рама віконна,

Наче схованка спорожніла,
І дим виходить із високого комина,
Мов душа із померлого тіла.
І дивишся довго, мовби востаннє,
На чорні коридори й верстати,
Маючи відповіді на всі питання,
Які ніхто не захотів поставити [6, с. 40].

Переважають образи-константи, що передають семантично чорний колір: в жалобі-хвороба-дим. Дощ намагається очистити, наповнити життєдайною енергією героїню, проте всі його спроби перекреслюються констатацією чорних коридорів і верстатів. К. Ясперс гранично точно оцінив позицію людини в межовій ситуації: “Стоячи над безоднею, вона ставить радикальні питання, прагне звільнення й порятунку. Усвідомлюючи свої межі, вона ставить перед собою високі цілі, пізнає абсолют у глибинах самосвідомості і в ясності трансцендентного світу” [10, с. 33]. Лірична героїня шукала й знайшла “відповіді на всі питання”, проте нікого це не цікавило. Як і Каїн з поеми Івана Франка, вона перебуває в пошуках сенсу буття й відчуває свою нереалізованість. Екзистенційний мотив смерті, приреченості характерний для поезії Сергія Жадана. Як зазначив І. Бондар-Терещенко, “За умов полістилістичної постмодерної рефлексії... естетизм як підхід до вербальної інтерпретації культурного ландшафту означає також примноження естетично маркованих ситуацій, і в логічній ідеалізації спроможний реалізувати багатоманітність ландшафтів як предмет ціннісних вербалізацій та інших способів прочитання: особистих і фрагментаризованих” [1, с. 112].

Аналіз ряду творів Сергія Жадана, які можна маркувати як акварелі, дав підстави зробити висновок про створення митцем поетичних малюнків буття. Перед нами постає суперечливий образ сучасника, який в минулому шукає і знаходить витoki апокаліптичної ситуації, що постає в нашому суспільстві. Апокаліптичні картини визначаються маркованими міськими топосами: вулицями, вокзальною площею, заводами й фабриками. Трагізм обставин посилюється небажанням людей знайти вихід. У поезії Сергія Жадана простежуються алюзії на Біблійні сюжети й твори класичної української літератури, що потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Бондар-Терещенко І. Постмодерн: геопоетика, психологія, влада : монографія. / Ігор Бондар-Терещенко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 144 с. **2. Пастух Богдан** Міські пасторалі Сергія Жадана / Богдан Пастух // Буквоїд. – 07.03.2012. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/03/07/120646.html> **3. Резніченко О.** Післямова до зб. “Цитатник” / О. Резніченко. – К. : Смолоскип, 1995. – С. 55 – 59. **4. Коваленко О. В.** Мотиви дороги

(рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки “Цитатник”) / Патологічна потреба дороги у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки “Цитатник”) / О. В. Коваленко // Магістеріум. Літературознавчі студії. – Випуск 38. – 2010. – С. 90 – 93.

5. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX–XX ст. / І. О. Денисюк. – К. : Вища школа, 1981. – 213 с.

6. Жадан Сергій Лілі Марлен : Книга нових та вибраних віршів / Худож.-оформлювач О. Г. Жуков; Фото І. М. Нещерета / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2009. – 186 с.

7. Пастушенко Т. В. Конотативні значення кольору в мовній інтерпретації / Т. В. Пастушенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – К. : КДЛУ, 1997. – Вип. 5. – С. 92 – 97.

8. Фока М. Функціонування кольору в поетичних творах Павла Тичини / Марія Фока // Укр. літ-ра в загальноосв. шк. – 2009. – № 6. – С. 2 – 7.

9. Петрухіна Л. Е. Образи природи як стани екзистенції у поезії (теоретичний аспект) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / Петрухіна Людмила Едуардівна. – Львів, 2000. – 18 с.

10. Ясперс К. Смысл и назначение истории : монография. / К. Ясперс. – М. : Изд. полит. литературы, 1991. – 527 с.

Бойцун І. Є., Мухаметзянова М. Міські акварелі Сергія Жадана

У статті розглянуто поетичний доробок Сергія Жадана в урбаністичному аспекті, зокрема специфіка змалювання ним міського простору в жанрі акварелі. Перед нами постає суперечливий образ сучасника, який в минулому шукає і знаходить витoki апокаліптичної ситуації, що постає в нашому суспільстві. Апокаліптичні картини визначаються маркованими міськими топосами: вулицями, вокзальною площею, заводами й фабриками. Трагізм обставин посилюється небажанням людей знайти вихід.

Ключові слова: акварель, постмодернізм, міський простір, екзистенціалізм, Сергій Жадан.

Бойцун И. Е., Мухаметзянова М. Городские акварели Сергея Жадана

В статье рассмотрено поэтическое творчество Сергея Жадана в урбанистическом аспекте, в частности специфика рисования им городского пространства в жанре акварели. Перед нами вырисовывается неоднозначный образ современника, который в прошлом ищет и находит истоки апокалиптической ситуации, представленной в нашем обществе. Апокалиптические картины определяются маркированными городскими топосами: улицами, привокзальной площадью, заводами и фабриками. Трагизм обстоятельств усугубляется нежеланием людей искать выход.

Ключевые слова: акварель, постмодернизм, городской простор, экзистенциализм, Сергей Жадан.

Bojtsun I., Mukhametzyanova M. Sergey Zhadan's City Water Colors

In article Sergey Zhadan's poetic creativity in urbanistic aspect, in particular specifics of drawing by it the city open space in a water color genre is considered. Before us appears the ambiguous image of the contemporary which in the past looks for and finds sources of an apocalyptic situation, which it is presented in our society. Apocalyptic pictures are defined by markovanny city top wasps: streets, in the area near the station, plants and factories. The tragic element of circumstances is aggravated with unwillingness of people to look for an exit.

Key words: water color, postmodernism, city open space, existentialism, Sergey Zhadan.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Веретейченко І. А.

УДК 821.134.2(82)

П. Е. Бондар

**ПАРИЖ ЯК ФОРМА ІГРОВОГО СВІТОГЛЯДУ В РОМАНІ
Х. КОРТАСАРА “ГРА В КЛАСИКИ”**

У XIX столітті тема міста почала привертати увагу письменників, саме в цей час відбувався активний рух селянства до великого міста. Для провінціала велике місто – втілення надій на краще життя. Людина і місто стає однією з провідних тем у творчості Е. Золя, Гі де Мопассана, О. де Бальзака.

Особливо цікаво урбаністична тема розкривається в романі аргентинського письменника Хуліо Кортасара “Гра у класики” (1963).

Головний герой роману – Орасіо Олівейра – за характером та світоглядом є типовим аргентинцем. Письменник В. Гомбрович, який довгий час прожив в Аргентині зазначав: “...для аргентинців характерним є вольовий характер, бажання в усьому бути першими, їхня мова має підтекст. Жителя цієї країни можна пізнати по великій любові до чаю-мате та частим вигукам “че!” (так вони зазвичай звертаються до друзів). Дивні люди – завжди всім цікавляться, але ніхто не знає, чого хоче від життя!” [1, с. 45]. Олівейра має власну концепцію життя, метою якого є пошук цілісності. “Проблема була у тому, щоб зрозуміти власну цілісність, навіть не будучи героєм, не будучи святим, злочинцем, знаменитістю. Зрозуміти цілісність в усій її багатогранності, в той час, як ця цілісність схожа на закручений вир, а не на холодний мате” [3, с. 33].